

Ruokakasvatusteema paikalliseen opetus- suunnitelmatyöhön:

KOKOOMARAPORTTI SIDOSRYHMÄHAASTATTELUISTA

Sisältö

- 3 Johdanto
- 4 Mitä ruokakasvatus on?
- 6 Ruokakasvatus kuuluu paikalliseen opetussuunnitelmaan
- 9 Miten ruokakasvatus konkretisoituu päivittäin?
- 11 Pohdinta
- 12 Tiivistelmä

Koulun tärkein tavoite on kasvattaa lapsista ja nuorista yhteiskunnan jäseniä, jotka ottavat vastuun valinnoistaan ja elävät onnellista elämää.

Johdanto

Maa- ja metsätalousministeriö ja Opetushallitus selvittivät loppuvuodesta 2014 eri sidosryhmien näkemyksiä esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin kirjatusta ruokakasvatusteeman kokonaisuudesta ja teeman viemisestä paikalliseen opetussuunnitelmatyöhön. Sidosryhmähaastattelujen tarkoituksena on luoda pohjaa ruokakasvatusteeman jalkautusviestinnälle, jonka tavoitteena puolestaan on juurruttaa ruokakasvatusteema paikallisiin opetussuunnitelmiin oppiaineet läpäiseväksi kokonaisuudeksi ja entistä vahvemmaksi osaksi koulujen arkista toimintakulttuuria.

Haastateltavia oli 11 ja heidät valikoitiin tärkeimmistä, koulun ruokakasvatukseen vaikuttavista sidosryhmistä. Lähes kaikki kutsutut joko lupautuivat haastateltaviksi tai ohjasivat pyynnön oikealle henkilölle.

Näkemyksensä antoivat

- opetusneuvos **Irmeli Halinen** Opetushallituksesta
- kehittämispäällikkö **Juha Karvonen** Kuntaliitosta
- erityisasiantuntija **Merike Kesler** Kehittämiskeskus Opinkirjosta
- lapsiasiavaltuutettu **Tuomas Kurttila**
- Tampereen Keski-alueen perusopetuksesta vastaava aluejohtaja **Päivi Ikola**
- erityisasiantuntija **Tuija Metso** Vanhempainliitosta
- puheenjohtaja, kotitalousopettaja **Anneli Rantamäki** Kotitalousopettajien liitosta
- konsultti **Ulla Rasimus** PRO koulutus ja konsultointi Oy:stä
- pääsihteeri **Markus Ropponen** Suomen opettajaksi opiskelevien liitosta
- erityisasiantuntija **Jaakko Salo** OAJ:stä
- neuvotteleva virkamies **Sirpa Sarlio-Lähteenkorva** sosiaali- ja terveysministeriöstä
- puheenjohtaja **Matti Sippola** Luokanopettajien liitosta
- puheenjohtaja **Jukka Talvitie** Aineenopettajaliitosta

Mitä ruokakasvatus on?

Ruokakasvatus on teemana laaja-alainen ja monipuolinen. Vastaajien mukaan sitä voi tarkastella monista eri näkökulmista. Yhtäältä se näyttäytyy konkreettisena käytännön prosessina, joka alkaa ruoan alkutuotannosta ja jatkuu hävikin välttämiseen ja jätteiden käsittelyyn. Toisaalta ruokakasvatus mielletään koko elämän jatkuvaksi ja koko elämään vaikuttavaksi tiedon ja taitojen kokonaisuudeksi, johon liittyvät olennaisesti ainakin terveys, ravitsemus, yhteiskunnan jäsenyys ja kestävät valinnat. Yhtenä ruokakasvatuksen tärkeimmistä tavoitteista haastatellut pitivät terveellisten ravitsemustottumusten omaksumista.

Ruokakasvatus on elämäntaitokysymys. Opettajan pitäisi koko ajan muistaa, että lapsi on kokonaisuus ja että opetettavana on muutakin kuin oppiaine.

Asenteisiin vaikuttaminen on tärkeä osa ruokakasvatusta, mutta se ei saa olla ainoa tavoite. Myös tietoa ja tiedon arvioinnin merkitystä on painotettava. Ruoan arvostus ja hyvät tavat ovat ruokakasvatuksen käytännön tavoitteita. Abstraktimmalla tasolla tavoitellaan yksilön, yhteiskunnan ja ympäristön hyvinvointiin liittyvää ymmärrystä. Kokonaisuutena ruokakasvatus on yksi koulun tärkeistä arvolähtökohdista.

Ruokakasvatus on iso ja haastava kokonaisuus. Sillä on yhteys niin moneen eri asiaan, ja siinä voidaan lähteä niin pienestä ja mennä globaalille tasolle asti. Tärkeintä olisi saada sidottua ruokakasvatus eri oppiaineiden kautta oppilaiden ja heidän perheidensä arkeen.

Alakoulussa ruokakasvatus on monen vastaajan mukaan luontevasti läsnä arjessa ja oppitunneilla. Tästä syystä luokanopettajat myös tiedostavat ruokakasvatusvastuunsa paremmin kuin aineenopettajat. Ruokakasvatusteeman huomiointi yläluokkien opetussuunnitelmissa onkin erityisen tärkeää.

Monen haastatellun näkemyksen mukaan käytännön ruokakasvatus konkretisoituu kouluruokailussa. Tiukat ajat haastavat kasvattajia.

Tyypillisesti opettajat ovat varsinkin alakoulussa syöneet oppilaidensa kanssa ja samalla ohjanneet ruokailua. Viime vuosina taloudellisten resurssien niukentuessa myös valvonta-aterioita on karsittu, joten isossakin koulussa saattaa olla vain yksi opettaja läsnä ruokailussa. Kyllähän jokainen ymmärtää, että sellaisessa tilanteessa kasvattaminen on mahdotonta.

Vastuun suhteen vastaajat olivat yksimielisiä. Koulun ulkopuolella vanhemmat tai muut huoltajat vastaavat lasten ruokakasvatuksesta, mutta koulussa kasvatusvastuu on ensisijaisesti opettajalla. Eräs vastaaja nosti esille, että päättäjät tulisi saada ymmärtämään ruokakasvatusteeman tärkeys, jotta kunnat ottaisivat ruokakasvatusteeman osaksi muun muassa hyvinvointisuunnitelmiaan.

Koulun muiden aikuisten tulisi tukea toiminnallaan yhteisiä tavoitteita ja olla esimerkkinä lapsille. Erään vastaajan mukaan esimerkiksi koulujen ruokapalveluhenkilökunnalle pitäisi tarjota nykyistä enemmän ravitsemustietoa ja siihen liittyvää koulutusta. Viime kädessä kuitenkin opettaja on se, joka vastaa koulupäivän aikana oppilaidensa ruokakasvatuksesta. Vastuunjako on syytä kirjata myös paikalliseen opetussuunnitelmaan mahdollisimman selkeästi. Se sekä velvoittaa opettajan kasvattamaan että antaa kasvattamiselle oikeutuksen.

Ruokakasvatus asettuu monen haastatellun mielestä luontevimmin terveystiedon, biologian ja kotitalouden opetukseen. Eräs

vastaaja tuumi, että kotitalouden opetus voisi kenties alkaa jo nykyistä aikaisemmin. Se olisi myös nykyisen opetussuunnitelman puitteissa mahdollista. Toisaalta moni näki ruokaan, ravitsemukseen ja terveyteen liittyvien aiheiden sopivan sisällöksi melkein mihin tahansa oppiaineeseen.

Ruokakasvatus kuuluu paikalliseen opetussuunnitelmaan

Haastatellut olivat iloisia, että ruokakasvatus on kirjattu uusien esi- ja perusopetussuunnitelman perusteiden luonnoksiin aikaisempaa kattavammin. Asiaa pidetään tärkeänä, ja sen nähdään sopivan hyvin monialaisiin oppimiskokonaisuuksiin. Ruokakasvatuksen tavoitteiden ja menetelmien huolellinen kirjaaminen paikalliseen opetussuunnitelmaan helpottaa opettajien työtä.

Siinä on nähty nimenomaan ruokakasvatuksen laajempi tehtävä ja huomioitu monet eri näkökulmat, kuten kestävä kehitys, eettiset kysymykset ja monikulttuurisuus. Opettajat ovat niitä kyllä työssään käsitelleet sitä mukaan kun niitä arjessa nousee esiin, mutta opetussuunnitelmaan kirjattuna ruokakasvatus on opettajan tehtävä, jolle on oikeutus.

Paikalliseen opetussuunnitelmatyöhön toivottiin ruokakasvatuksen osalta selkeitä päämääriä ja reittimäärityksiä. Teoreettisen lähestymisen asemesta opetussuunnitelmiin pitäisi kirjata mahdollisimman täsmällisesti, mitkä ovat ruokakasvatuksen tavoitteet ja miten ne voidaan saavuttaa pedagogisin menetelmin.

Moni haastateltu mainitsi ilmiöpohjaisen oppimisen, käytännössä erilaiset teemat, yhtenä mainiona keinona huomioida ruokakasvatus laaja-alaisesti paikallisissa opetussuunnitelmissa. Erilaisten yläteemojen alle voidaan yhdistää eri oppiaineiden sisältöjä, joissa voidaan sivuta ruokakasvatukseen liittyviä aiheita.

Tilaa tulkinnoille on, ja opettajan innostuksesta riippuen ruokakasvatus voidaan liittää vaikka kaikkiin uusien opetussuunnitelman perusteiden kokonaisuuksiin. Esimerkiksi yrittäjyyskasvatuksen puitteissa voidaan tutustua paikallisiin tuottajiin ja muihin ruoka-alan toimijoihin. Samalla tehdään tutuksi lähiruokaa.

Koulumaailmassa ja sen liepeillä työskentelevät haastatellut toivoivat paikallisiin opetussuunnitelmiin oppiainerajat ylittävää opetusta ja oppiaineiden välistä yhteistyötä. Myös tämän toiveen toteuttaminen edellyttää nimenomaan konkreettisia eväitä ja työkaluja. Moni haastateltu painotti sitä, että ruokakasvatus pitää pystyä sitomaan lasten ja näiden perheiden arkeen, jotta siihen liittyvät monet merkitykset avautuvat oikeasti. Kaikkea ei kuitenkaan tarvitse saavuttaa kerralla:

Opetussuunnitelma on prosessi, ei projekti – se on hienoa!

Haastateltavilta kysyttiin konkreettisia ehdotuksia siitä, miten ruokakasvatusteema voitaisiin jalkauttaa sekä paikalliseen opetussuunnitelmatyöhön että käytännön opetustyöhön. Vastauksissa korostuivat sujuva arki, yhteistyö ja viestinnän merkitys.

Mikä tukisi ruokakasvatusteeman huomiointia paikallisessa opetussuunnitelmatyössä?

- Eri oppiaineiden yhteistyöhön ja tiimiopettajuuteen kannustaminen ja niiden kirjaaminen paikalliseen opetussuunnitelmaan
- Kotitalousopetuksen aloittaminen jo alaluokilla
- Koulukohtaiset päätökset välipaloista, virvoitusjuomista ja makeisista koulupäivän aikana
- Koulun johdon motivointi ja kouluttaminen aiheesta
- Kouluruokailun arvostaminen ja valvonta-aterioiden tukeminen, jotta opettajilla on mahdollisuus osallistua ruokailuun ohjaajina ja kasvattajina, ei vain kurinpitäjinä
- Oppilaiden kuuleminen paikallisen opetussuunnitelmatyön aikana
- Oppilaskuntatoiminta, kouluruokailutoimikunta MUTTA myös ”kakkosrinki” – muuten osallistuminen henkilöityy liikaa
- Teemat ja teemaviikot, joissa teoria ja käytäntö sitoutuvat yhteen
- Tiivistettyjen, luotettavien tutkimustulosten välittäminen opetussuunnitelmatyöhön osallistujille (aiheina esim. ravinnon ja sairauksien yhteydet)
- Uusien, innovatiivisten opetus- ja oppimismenetelmien kehitys ja tukeminen sekä koulukohtaisesti että laajemmin
- Ruokakasvatusteeman liittäminen vahvemmin kuntien hyvinvointisuunnitelmaan.

Mikä tukisi ruokakasvatusteeman huomiointia käytännön opetustyössä?

- Hyviä esimerkkejä siitä, miten ruokakasvatusta on tuotu käytäntöön ja toteutettu muissa kouluissa
- Ideoita ruokakasvatusteemojen käsittelyyn eri oppiaineissa
- Kotien sitouttaminen, esim. vanhempainillat
- Kotitalouskerhot ja muu kerhotoiminta
- Muun yhteiskunnan ilmiöiden ja toiminnan huomiointi koulun arjessa ja niiden kautta myös ruokakasvatusteemaan liittyvien aiheiden käsittely
- Nuorten omien viestintäkanavien hyödyntäminen
- Opettajien koulutuspäivät
- Oppilaiden roolitus ja opettamaan opettaminen
- Pelit, pelillistäminen
- Ruokakasvatusteemaan liittyviä kysymyksiä Kouluterveyskyselyyn
- Selkeitä ohjeita ja ajatuksia oppilaiden aktivointiin ja osallistamiseen (esim. Aistien ruokamaailmaan materiaali)
- Tekemällä oppiminen ja toimintaan aktivointi (sekä opettajat että oppilaat, esimerkkinä vaikkapa kalankäsittelykurssi)

Tärkeintä ruokakasvatuksen onnistumisen kannalta on opetushenkilökunnan ja rehtoreiden näkemys. Kaikki lähtee johtamisesta.

Jos rehtori kokee asian tärkeäksi ja johtaa hallitusti ja suunnitelmallisesti, sillä on iso merkitys. Rehtorin ei tarvitse osata kaikkea, mutta hän voi tukea ja ohjata henkilöstöään ja luoda positiivista ilmapiiriä.

Rehtorin toimintaa ja valintoja tukevat kuntatason ohjeet. Tarvitaan kuitenkin myös rohkeutta kokeilla ja yrittää uutta.

Eteenpäin on mentävä. Ei pidä tyytyä vallitsevaan tilanteeseen, jos se ei tunnu hyvältä. Epäonnistuuakin saa. Mitään uutta ei saa aikaan, jos mieli ei ole avoin!

Rehtori on koulun pedagoginen johtaja, mutta opetussuunnitelmaan ja opetukseen liittyvät päätökset tehdään yhteistyössä. Yhteiselle suunnittelulle on varattava ja osoitettava aikaa, ja suunnittelun on perustuttava tavoitteisiin.

Rehtorilta vaaditaan hyvää pedagogista johtajuutta. Uudistukset eivät ole aina ihan yksinkertaisia, sillä opettajuuteen liittyvä yksin tekemisen ja oikein tietämisen kulttuuri on edelleen olemassa pienen porukan keskuudessa. Tutkiva dialoginen keskusteluote vaatii vielä tekemistä. Suurin osa opettajista onneksi ymmärtää yhdessä tekemisen arvon ja opettajuuden kehittämisen merkityksen.

Ruokakasvatukseen liittyvän viestinnän perimmäisenä tavoitteena on oltava teemaan liittyvien aiheiden sitominen lapsen ja kodin arkeen. Selkeät syy-seuraussuhteet ja käytännön esimerkit päihittävät vaikeasti ymmärrettävät irralliset käsitteet. Tärkeintä on saada lapsi kiinnostumaan omasta elämästään.

Ruokakasvatusta ei ole erillinen kokonaisuus, vaan hyvin kirjattuna se voidaan saada luontevasti näkyväksi paikallisessa opetussuunnitelmassa osana monialaisia oppimiskokonaisuuksia, eri oppiaineissa ja koulun toimintakulttuurissa.

Miten ruokakasvatus konkretisoituu päivittäin?

Suurin osa haastatelluista oli sitä mieltä, että nykyisellään ruokakasvatus konkretisoituu päivittäin selkeimmin kouluruokailussa. Samalla oltiin sitä mieltä, että konkreettiselle ruokakasvatukselle on tilaa ja tilausta myös käytännön opetustyössä ja koulun toimintakulttuurissa ruokailun ulkopuolella. Nimenomaan tätä konkrattia kaivattiin ruokakasvatusteemaan liittyvältä viestinnältä.

Kouluruokailua pohdittiin lasten, näiden vanhempien sekä koulun toimintakulttuurin näkökulmista. Erityisesti asenteet mietityttivät. Kouluruokailua ylipäätään pidetään hienona asiana, josta pitäisi jatkuvasti viestiä ja josta pitäisi pyrkiä luomaan entistä positiivisempaa mielikuvaa. ”Kouluruokailu on yksi suomalaisen koulujärjestelmän aliarvostetuimpia asioita, vaikka todellisuudessa se on huippusysteemi ja kansainvälisesti ajatellen ylittämätön etu. Nimenomaan kansainvälistä näkökulmaa kannattaisikin tuoda esiin kouluruokailuun liittyvässä viestinnässä.”

Kouluruokailun suhteen asennekasvatuksen avaintekijöitä ovat vanhemmat, joille viestintää olisi myös syytä kohdentaa. Kotiväen suhtautuminen kouluruokailuun on osin ristiriitaista.

Vanhempien mielestä kouluruoka ei ole maistuvaa. Silti he toivovat lapsensa syövän tarjotun aterian. Välipalalapatukat ja energiajuomat huolestuttavat vanhempia.

Huoltajat pitäisi siis vakuuttaa kouluruoan laadusta ja maistuvuudesta, jotta lapsi ei pitäisi kouluruokailuun osallistumista velvollisuutena vaan etuna. Tähän voitaisiin pyrkiä esimerkiksi vuorovaikutteisten vanhempainiltojen ja muun kodin ja koulun yhteistoiminnan kautta. Kotiväen sitouttaminen tukisi myös ruokakasvatuksen kokonaisuutta ja pitkän aikavälin terveys- ja ravitsemuskasvatustavoitteita.

Kaikkien vanhempien pitäisi kokeilla ja maistaa edes kerran kouluruokaa.

Kouluruokailuun liittyy nykyään usein kiire. Olisi tärkeää pystyä erottamaan ruokailuun varattu aika rauhalliseksi ja mukavaksi hetkeksi keskellä koulupäivää. Varsinkin silloin, kun ruoka syödään luokassa, ruokailun erottaminen muusta koulutyöstä irralliseksi rentoutumisen tuokioksi saat-

taa olla hankalaa. Tällaisiin tilanteisiin pitäisi kiinnittää erityistä huomiota.

Kouluruokailuun varattuun aikaan ja ruokailutilanteen merkitykseen koulun toimintakulttuurissa voidaan vaikuttaa paikallisen opetussuunnitelman kautta. Yläkoulussa ongelmana on, että lapset jäävät pois ruokailusta. Siellä aikuisten läsnäolo ruokailutilanteessa ja ruokailun ohjaus on erityisen tärkeää. Toisaalta ruokailuun ja siihen liittyvään levähdyshetkeen on myös yläkoulussa syytä varata riittävästi aikaa.

Moni haastateltu toi esiin oppilaiden osallistamisen ja osallistumisen sekä lasten kuuntelemisen merkityksen kouluruokailuasiassa. Esimerkiksi oppilaskuntatoiminnan kautta voitaisiin kehittää kouluruokailua tapahtumana. Kouluun voitaisiin myös perustaa kouluruokailutoimikunta, jossa olisi mukana koulun henkilökuntaa, vanhempia ja lapsia.

Lapset haluavat olla mukana kouluruokailun suunnittelussa ja esittää toiveita itse ruoan suhteen. Lapsia pitää aidosti kuulla – ja onneksi heitä nykyään paljon kuullaankin.

Pohdinta

Ruokakasvatusteeman merkitys paikallisissa opetussuunnitelmissa on huomioitu kansallisella tasolla. Eduskunnan valtiovarainvaliokunta toteaa mietinnössään (VaVM 37/2014, 12.12.2014) pitävänsä hyvänä sitä, että maa- ja metsätalousministeriö on yhteistyössä Opetushallituksen kanssa keskustellut mahdollisuuksista vahvistaa ruokakasvatusta opetuksessa.

Jotta ruokakasvatusta voidaan todella vahvistaa, tarvitaan ymmärrystä paikallisesta opetussuunnitelmaprosessista, aktiivinen ote ja konkreettisia toimenpiteitä. Ruokakasvatusteemaa voidaan tuoda esille opetussuunnitelmaprosessin

Taloudellisten resurssien niukkuus ja sen näkyminen myös kouluruokailussa nousi esiin joidenkin haastateltavien kohdalla. Vertailua esitettiin myös tavanomaisen työpaikkaruokailun ja kouluruokailun hinnan ja laadun suhteen. Kouluruoan laatu mietitytti erityisesti vain yhtä vastaajaa, mutta hänkin piti sitä ravitsemuksellisesti hyvänä. Hävikin aiheuttamia kustannuksia ei mainittu. Samoin kuntien väliset erot resursseissa huomioitiin.

Eräs vastaaja nosti esille nykyisen perusopetuslain puutteellisuuden ravitsemuksen ja ruokakasvatuksen näkökulmasta. Hänen mukaansa perusopetuslain tekstiä voisi tarkentaa, sillä tällä hetkellä tekstissä puhutaan vain täysipainoisen aterian tarjoamisesta. Lakiin voitaisiin lisätä maininta ravintosuositusten mukaisesta ja oppilaiden terveyttä ja hyvinvointia edistävästä ateriasta.

Kouluruokailun lisäksi haastatteluissa nousi esiin myös yksittäisiä teemoja ja aiheita. Näitä olivat mm. lähiruoka, juhlaperinteet, kodin ja koulun yhteistyö, yhteiskunnan ja median rooli ja yhteisöllisyys, Euroopan unionin kouluhedelmäohjelma, kuntien hyvinvointisuunnitelmat ja Makukoulu-hanke.

eri vaiheissa eri painotuksin. Esilletuontia vahvistavat konkreettiset ideat ja ehdotukset ruokakasvatusteeman jalkauttamiseksi.

Kun ruokakasvatus kirjataan paikallisiin opetussuunnitelmiin ja sille laaditaan selkeät tavoitteet, toimenpiteet ja vastualueet, siitä tulee luonteva osa koulun arkea. Laaja ja tavoitteellinen kirjaaminen on mahdollista, kun opetussuunnitelmaprosessin osalliset ovat sekä tietoisia että motivoituneita ruokakasvatuksen merkityksestä ja mahdollisuuksista. Tähän tarvitaan ymmärrettävää viestintää ja erisidosryhmien ja verkostojen yhteistyötä.

Tiivistelmä

Ruokakasvatuksen käsitteelliset tasot

- 1 konkreettinen käytännön prosessi (ruoan alkutuotannosta jätteiden käsittelyyn)
- 2 koko elämän mittainen tietojen ja taitojen kokonaisuus (terveys, ravitsemus, yhteiskunnan jäsenyys)

Ruokakasvatuksen tavoitteet

- Ruoan arvostus
- Hyvät tavat
- Yksilön, yhteiskunnan ja ympäristön hyvinvointiin liittyvä ymmärrys

Ruokakasvatuksen jalkautuksen apuvälineet kuntatasolla

Opetussuunnitelma

- Ymmärrys paikallisesta opetussuunnitelmaprosessista ja avainkohtien tunnistaminen
- Eri oppiaineiden välisen yhteistyön kirjaaminen opetussuunnitelmaan
- Kannustaminen tiimiopettajuuteen
- Yhteiset linjaukset välipalojen suhteen
- Innovatiivisten opetusmenetelmien tukeminen
- Kouluruokailun arvon korostaminen ja henkilöstön motivointi sen suhteen
- Erilaisten teemojen ja teemaviikkojen hyödyntäminen

Käytännön opetustyö

- Käytännön esimerkit, ohjeet ja ideat opettajille
- Pelit ja oppilaiden käyttämien viestintäkanavien hyödyntäminen
- Oppilaiden mukaanotto päätöksentekoon ja ideointiin
- Opettajien koulutuspäivien hyödyntäminen teeman käsittelyssä

Lisäksi

- Ruokakasvatus konkretisoituu päivittäin kouluruokailussa, joka vaikuttaa paljon näkemyksiin koulun ruokakasvatustyöstä. On pyrittävä siihen, että ruokakasvatus konkretisoituu lisäksi opetuksessa ja koulun toimintakulttuurissa myös ruokailun ulkopuolella.
- Vanhempien osallistaminen ruokakasvatuksessa ja asennekasvatus kouluruoan suhteen on kaikkien haastateltujen mukaan tärkeää.